

Bas Heijne

STAAT VAN NEDERLAND

Een pleidooi

2017 Prometheus Amsterdam

In de dagen na de verkiezing op 8 november 2016 van Donald Trump tot president van de Verenigde Staten maakte grote verwarring zich van Nederland meester. Of in ieder geval van de Nederlandse media. In praatprogramma's, op opiniepagina's en tijdens redactievergaderingen vroeg men zich vertwijfeld af of men niet alleen een vitale dynamiek-van-onderop in de Verenigde Staten over het hoofd had gezien, maar ook of men niet blind was geweest voor gelijksoortige tendensen in Nederland. In veel opzichten was het een herhaling van de publieke paniek na de opkomst en moord op Pim Fortuyn in 2002. En ook nu weer ging het gepaard met woeste analyses, priemende beschuldigingen en deemoedige zelfbeschuldiging. We hebben iets gemist, we zijn opnieuw blind geweest, we

moeten de hand diep in eigen boezem steken.

Ook de bestuursvoorzitter van de publieke omroep, Shula Rijxman, liet van zich horen. Eerder in hetzelfde jaar had zij nog dwingend gepleit voor een meer divers programma-aanbod op de publieke zenders. Op de nieuwjaarsreceptie van de NPO had zij een ferm pleidooi gehouden voor een pluriformer programma-aanbod: ‘De samenleving is aan het veranderen. Een meer diverse en open publieke omroep is nodig om ook in de toekomst Nederland te kunnen verbinden.’

Daarmee bedoelde ze, meer specifiek: ‘Er zijn veel minder vrouwen en niet-westerse allochtonen terug te zien in de programmering bij de publieke omroep dan in de samenleving.’ Dat moest veranderen, en snel ook. Want de publieke omroep, sprak ze, wilde bijdragen aan een ‘vreedzame en open samenleving in een tijd dat deze fundamentele waarden onder druk staan’.

Maar na de verkiezing van Trump sloeg Rijxman een andere toon aan. In een opiniestuk voor *de Volkskrant* schreef ze: ‘In de vs klinkt de kritiek op de “reguliere” media nu luid. Namen ze de aanhang van Trump wel serieus? Sloten ze zijn geluid niet te veel

uit? Werden de Trumpisten wel voldoende gezien en gehoord? Wisten journalisten wel hoe de samenleving in elkaar zit?’

Rijxman betrok die discussie vervolgens op de Nederlandse situatie. ‘Ook in Nederland woedt dit debat en na de verkiezing van Trump waarschijnlijk nog luider. Ook hier stellen velen de vraag of de stem van alle groepen voldoende wordt gezien en gehoord. Ook in Nederland speelt de vraag of de zogenaamde mainstream media wel weten wat er speelt op straat. Of ze het geluid van alle Nederlanders voldoende laten horen, of alleen dat van de hoogopgeleide kosmopolitische Nederlander. Wij in Hilversum trekken ons die discussie aan.’

Ze besloot haar stuk met een oproep. ‘Want ook zij, die de programma’s maken, worstelen met de vraag of wij er voldoende in slagen de gevoelens van onze samenleving een plek te geven in onze programma’s. Maar dat kan niet zonder uw inbreng, het kan niet zonder het publiek. Wij gaan u daarom veel nauwer betrekken bij de keuzes die we maken. Want de publieke omroep is niet van ons, die is van u.’

Ogenschijnlijk zei Rijxman in één jaar twee keer hetzelfde. De publieke omroep moet de hele Neder-

landse samenleving laten zien en alle stemmen en opvattingen laten horen. Wie is het daar niet mee eens? Het lijkt me bij uitstek de taak van de publieke omroep. Toch is haar insteek begin 2016 een andere dan in haar opiniestuk aan het einde van dat jaar.

Sterker nog, er ligt een wereld van verschil tussen.

Rijxmans toespraak aan het begin van 2016 ademde nog de geest van Nederland als een pluriforme samenleving, die zich bar slecht weerspiegeld ziet in de media, in 'het gezicht van Nederland'. Minderheden die sinds jaar en dag deel uitmaken van de Nederlandse samenleving willen zich nu eindelijk wel eens fatsoenlijk gerepresenteerd zien als Nederlanders te midden van andere Nederlanders. Dat is niet alleen een kwestie van de praktijk, maar ook van mentaliteit. Voor er anders gehandeld kan worden, moet er eerst anders gekeken worden.

Dit debat is al een flink aantal jaren aan de gang, maar juist de afgelopen tijd drong het besef door in verschillende organisaties, waaronder kranten en omroepen, dat de werkelijkheid vaak op een schrijnende manier achterbleef bij de mooie woorden over kleur en diversiteit. Er moest nu echt eens werk gemaakt worden van een meer realistische afspiegeling van de

samenleving in de instituties die de samenleving dragen. Het zou vanzelf moeten spreken – en toch deed het dat niet.

Tegelijkertijd drong een nieuw antiracisme discours door tot de gevestigde media, veelal doorspekt met een uit Amerika afkomstig jargon – zoals *white privilege*, *white gaze*, *helper whitey*, *agency*, *cultural appropriation*. Er verschenen veelgelezen en becommentarieerde artikelen over de onbewuste hegemonie van de ‘witte blik’, de noodzaak om te ‘luisteren’, ‘plaats te maken’. Er heerste, zo heette het, in de samenleving een onuitgesproken en vaak onbewust ‘institutioneel racisme’. Dat racisme werd stug ontkend door veel witte Nederlanders die zich van geen kwaad bewust waren. Nu was het tijd om een nieuw bewustzijn af te dwingen.

Intussen leek de strijd om Zwarte Piet beslecht. Een paar jaar daarvoor aangezwengeld door de activisten Jerry King Luther Afriyie en Quinsy Gario, raakte de discussie over dit omstreden stukje volkscultuur in een stroomversnelling. Steeds meer mensen bekeerden zich in het publieke debat tot het besef dat Zwarte Piet als een racistische karikatuur werd ervaren, dus aanpassing behoeft. Geleidelijk, of minder geleidelijk.

Maar die omslag in het debat leek, zo werd tegelijkertijd duidelijk, voorbehouden aan een relatief kleine groep. Juist de kwestie Zwarte Piet, aanvankelijk nonchalant weggewoven door de politiek, groeide uit tot het brandpunt van een heuse Nederlandse *culture war*, waarbij zich een breuklijn in de samenleving openbaarde.

Die breuklijn gaat dieper dan de strijd om Zwarte Piet. En hij loopt precies tussen die twee ferme intentieverklaringen van omroepbaas Rijxman in.

2

Om nog even bij de kwestie Zwarte Piet te blijven: neem een veelbekeken programma als het *Sinterklaas-journaal*. Volgt dat programma voortaan de insteek van Rijxman in haar nieuwjaarstoespraak, dan wordt Zwarte Piet blijvend aangepast, om hem van zijn racistische connotaties te ontdoen, omdat ‘de samenleving aan het veranderen is’. Het Sinterklaasfeest blijft weliswaar behouden, maar het blijft niet zoals het was, omdat het met Nederland mee verandert. Zwarte Piet wordt voortaan geneutraliseerd, hij krijgt roetvegen of

een ander kleurtje, of hij vervaagt helemaal in de steeds algemener wordende commerciële paraferalia rondom het Sinterklaasfeest.

Maar juist die aanpassing en verwatering schiet bij een grote groep Nederlanders in het verkeerde keelgat. Dat is grotendeels de groep die Rijkman in haar opiniestuk na de verkiezing van Trump tegemoet wilde komen.

Die groep, die volgens Rijkman niet tot de hoogopgeleide, 'kosmopolitische' Nederlanders behoort, ziet ons land louter ten kwade veranderen. De eis tot aanpassing van Zwarte Piet wordt door hen ervaren als iets wat hun wordt afgenomen, samen met heel wat andere dingen. Bovendien vat men de eis tot aanpassing op als een beschuldiging van racisme, terwijl het, zoals steeds herhaald wordt, om een 'onschuldig kinderfeest' gaat, dat door 'drammers' als televisiepersoonlijkheid en politica Sylvana Simons verpest zou worden.

Maar de afgedwongen aanpassing van Zwarte Piet is vooral een symbool van een gevoel van culturele onteigening.

Het gaat niet om een kleine groep. De veelbesproken 'Pietitie' op Facebook, een pagina 'voor iedereen

die het Sinterklaasfeest een warm hart toedraagt', heeft terwijl ik dit schrijf bijna 1,8 miljoen likes. Een typische post op die pagina verradt een bijna wanhopig gevoel van verlies en miskenning: 'HELP!! Dit is toch wel heel triest... Vroeger was het ook een feest in de winkelstraten, maar ook dat wordt ons afgenomen. Geen grote winkelketen durft zich te branden aan het Sinterklaasfeest. Lieve mensen, hoe lossen wij dit nu op? Het kan en mag toch niet zo zijn dat dit feest verloren gaat... [...] Een oproep tot een boycot heeft geen zin. Ook 2 miljoen likes voor Zwarte Piet heeft blijkbaar geen zin. Op scholen wordt gewoon gekeken naar het *Sinterklaasjournaal*, maar toch worden deze "nieuwe" Pieten niet geaccepteerd door de grote meerderheid. Wie heeft de oplossing want zo gaat het echt fout...'

Dus het *Sinterklaasjournaal*, uitgezonden door de publieke omroep van Rijkman, wordt hier gezien als een ideologisch gestuurde, doelbewuste aanval op wat onschuldig, gemeenschappelijk en eigen is: 'Ook dat wordt ons afgenomen.'

Er zit een gelaten, maar ook apocalyptische onderton in deze hartenkreet – 'de grote meerderheid' wil geen 'nieuwe' Piet. Niets helpt, ook de breed gesteun-

de Pietitie niet, en straks gaat het ‘echt fout’.

Hoe het dan fout zal gaan, wordt niet vermeld. Dat verbaast niet. Zulke oproepen, die versterkt worden in de echokamer van het internet, eindigen vaak met vage verwijzingen naar een komende strijd of catastrofe, en de ondergang en vernedering van de heersende klasse of elite, niet zelden met een ondertoon van dreigend geweld – omdat er geen andere uitweg meer zou zijn.

Altijd gaat het over miskenning. Eind 2015 vatte televisiepersoonlijkheid en zanger Gerard Joling in een paar veelgelezen blogs dat gevoel van culturele onteigening en angst samen – op onnavolgbare wijze: ‘In een Delfts ziekenhuis is een rel uitgebroken over stilteruimtes. Deze was alleen voor de Islam en niet voor Christenen. Er mag geen kruis hangen. We slaan volledig door in Nederland, het maakt mij doodsbang. De eerste knokpartijen en verkrachtingen zijn al gemeld in het asielzoekerscentrum. Waarschijnlijk denken veel eenzame ouderen bij het zien van de mensen die een asielzoeker als gast verwelkomen: deden ze dat bij mij ook maar eens!’

Maar juist in die sfeer van angst en dreiging zit het onbehagen dat zo veel politici en ook journalisten tel-

kens weer ontsnapt, omdat het zich niet gemakkelijk laat vangen in afgewogen betogen en becijferde argumenten, in tabellen, curves en bedragen.

Men begrijpt meestal niet goed waar men het over heeft, wat er nou precies bedreigd wordt. Hoe meet je eigenheid? En angst? En woede? Wat maakt het in godsnaam uit wat voor kleur het gezicht van Zwarte Piet heeft? En wanneer Joling in een van zijn blogs stelt dat zijn lieve oude moeder kilometers moet fietsen om bij een kerk te komen, terwijl er om de hoek bij haar een moskee staat, dan is de respons een keurige factcheck waarin wordt uitgelegd dat er van die uitspraak niks klopt. Juist voor die moskee moet je een heel eind fietsen.

Van een afstand lijkt het dan al gauw verdacht veel op hysterie. Misschien gaat het dus helemaal niet om de afstand naar de moskee, maar om de moskee als zodanig.

Bovendien gaan zulke weklachten in de sociale media te vaak gepaard met haattaal, racistische oprispingen en bedreigingen en doodsverwensing en om ze met een begripvolle houding tegemoet te treden. Het soort wanhoop dat op Facebook-pagina's wordt geëtaleerd, diskwalificeert zichzelf vaak door een wei-

nig verhulde of openlijke agressie tegen alles wat ‘anders’ is, tegen moslims, zwarten, asielzoekers, vluchtelingen, tegen de klasse die zich beter lijkt te voelen, neerkijkt en vernedert. En bovendien ‘ons land’ verkwanselt, uitlevert aan het vreemde, onder de voet laat lopen, enzovoort. Veel van de taal in zulke fora is virulent, vol hyperbolen over strijd en vernietiging, pijn en vernedering.

Want de Hollandse apocalyps is nakende, een polderarmageddon onvermijdelijk.

3

De strijd om Zwarte Piet mag dan beslecht lijken in het voordeel van progressieve krachten, het heeft de breuklijn alleen maar dieper gemaakt. De roep om erkenning versus de woede uit miskenning. Het laat zien in welke spagaat een bestuurder als Rijkman zit.

Hier zijn Nederlanders, individuen, groepen en bewegingen die verandering opeisen, uit naam van gelijkheid.

En *daar* zijn groepen en bewegingen die het gevoel hebben dat hun iets wezenlijks wordt afgenomen, dat

hun zorgen over het hoofd worden gezien en die hun gevoel van eigenheid bedreigd zien.

Zoals ik een gewone, boze witte Nederlander in een voxpop in de media hoorde zeggen, toen hem gevraagd werd waarom Sylvana Simons hem zo kwaad maakte: ‘Als Sylvana zegt, in Nederland worden mensen op basis van hun huidskleur gediscrimineerd, dan heeft ze heus een punt. Maar als ze zegt dat Sinterklaas afgeschaft moet worden, dan zeg ik, je bent verkeerd bezig.’

In die uitspraak zit, denk ik, alle spanning samengebald.

4

Dus wanneer Shula Rijxman stelt dat de publieke omroep, die ‘van ons allemaal’ is, ‘alle stemmen wil laten horen’ – wat wil ze daarmee dan zeggen? Dat er discussies tussen bijvoorbeeld voor- en tegenstanders van Zwarte Piet gevoerd moeten worden in praatprogramma’s? Dat is al vaak genoeg gebeurd. Het is kennelijk niet genoeg – of gaat het toch om iets anders?

Er kunnen in de toekomst ook meer programma’s

voor bepaalde sociale groepen gemaakt worden – maar ook hier is de vraag of dat al niet gebeurt. En het is ook maar de vraag of ernaar *gekeken* zal worden: ik herinner me na de moord op Pim Fortuyn ook een programma dat specifiek voor het niet-gehoorde volk bedoeld was, gepresenteerd door Ton van Royen, dat wegens gebrek aan kijkers razendsnel weer van de buis werd gehaald. Het bleek dat men zich liever ergerde aan programma's waardoor men zich tekortgedaan voelde, dan wilde kijken naar programma's die aan de onvrede tegemoet wilden komen. Wanneer je op Twitter het commentaar op 'linkse' praatprogramma's als *Pauw* en *De Wereld Draait Door* leest, krijg je de indruk dat er niet zoveel veranderd is.

Tijdens een toelichting op haar opiniestuk bij *DWDD* kwam Rijkman niet veel verder dan ingaan op de suggestie dat er meer Frans Bauer op tv moest.

5

Dat verbaast mij niet, want het is uiteindelijk geen kwestie van *representatie*. Het gaat uiteindelijk niet over de vraag of iedereen wel genoeg aan bod komt.